

Magdalena NATUNIEWICZ-SEKULA

Grób 7 z cmentarzyska w Szpondowie, stanowisko II, powiat płoński

Cmentarzysko w Szpondowie położone jest około 3,5 kilometra na wschód od Płońska, na lewym brzegu rzeki Płonki (Ryc. 1). Pierwsze prace terenowe na obszarze dorzecza Płonki związane były z badaniami powierzchniowymi, przeprowadzonymi w 1959 roku przez Pracownię Polskiego Atlasu Archeologicznego Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN¹. Natomiast omawiane cmentarzysko zostało odkryte przypadkowo, w 1963 roku, podczas prac związanych z budową miejscowej drogi. Stanowisko to leży na piaszczystym wzniesieniu (Ryc. 1A), którego stoki schodzą do doliny rzeki Płonki. Nekropola należy do wyróżnionego przez J. Pyrgałę skupiska osadniczego nad doliną Płonki, w którego skład wchodzi także między innymi osady w Poświętnem i Kołozębju oraz cmentarzyska w Dzierżążni i Kołozębju². Pierwsze badania w Szpondowie podjęte zostały przez Jerzego Pyrgałę w 1963 roku. Miały one charakter ratowniczy. Przebadano wtedy obszar 1 ara, odkrywając osiem ciałopalnych grobów jamowych, które wydatowano na młodszy okres przedrzymski i na późny okres wpływów rzymskich³. W trakcie tych wykopalisk zlokalizowano również trzy szkieletowe pochówki wczesnośredniowieczne w obstawach kamiennych, których nie eksplorowano. Z odrębnych notatek Jerzego Pyrgały, zachowanych pojedynczo w dokumentacji polowej, wynika, że jamy grobowe rysowały się bardzo niewyraźnie, a zaleganie fragmentów ceramiki i przepalonych kości w warstwie humusu utrudniało wyróżnienie poszczególnych obiektów. W pobliżu pochówków licznie występowały kamienie, które mogły być związane z jamami grobowymi, ale część z nich została naruszona przez orkę i wybierającego je z pola gospodarza. Na podstawie zachowanej dokumentacji trudno ocenić czy owe kamienie stanowiły konstrukcje naziemne pochówków ciałopalnych, czy naruszoną przez orkę obstawę grobów wczesnośredniowiecznych.

Kolejne badania na stanowisku II w Szpondowie podjęte zostały przez mgr B. Balke z Zakładu Epoki Metali IHKM PAN, w 1985 roku. Miały one również charakter sondażowy. W wykopie o powierzchni 50 m² odkryto następane 9 grobów ciałopalnych – jamowych i popielnicowych – kultury przeworskiej. Wyeksplorowano również trzy wczesnośredniowieczne pochówki szkieletowe w obstawach kamiennych. W sumie podczas dwóch sezonów badań na łącznej powierzchni 1,5 ara odkryto i przebadano 17 grobów ciałopalnych z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego oraz 3 groby wczesnośredniowieczne⁴.

Grób 7

Obiekt ten został odkryty w 1963 roku. Tworzyła go dość duża, owalna jama o średnicy ok. 1,4 metra, i dłuższej osi skierowanej po linii SW–NE (Ryc. 2). Wypełnisko grobu składało się w części centralnej z ciemnoszarej ziemi z licznymi węglami, a jego miąższość dochodziła do 0,4 m. W części północnej jamy grobowej znaleziono cztery nieduże kamienie, które być może stanowiły naziemne oznaczenie pochówku. W trakcie eksploracji odkryto kilkadziesiąt rozdrobnionych i przepalonych fragmentów ceramiki oraz zapinkę żelazną. W udostępnionym mi do opracowania materiale zabytkowym pochodzącym z wyposażenia grobu nie zachowały

¹ W trakcie tych badań odkryto w odległości ok. 200 metrów od cmentarzyska osadę (stanowisko I) z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego, na której przeprowadzono w 1963 roku sondażowe badania wykopaliskowe – por J. PYRGAŁA, W. SZYMAŃSKI, *Wyniki badań powierzchniowych na terenie pow. Płoński i Sierpc woj. warszawskiego*, WA XXVIII/1, 1962, 70 n.; J. PYRGAŁA, *Mikroregion osadniczy między Wisłą a dolną Wkrą w okresie rzymskim*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, 55-56.

² PYRGAŁA, *op. cit.*, 49-63.

³ A. NIEWĘGŁOWSKI, *Mazowsze na przełomie er. Przemiany społeczno-demograficzne i gospodarcze*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, 268-269.

⁴ Do chwili obecnej zachowana jest zaledwie część materiałów i dokumentacji z badań na cmentarzysku w Szpondowie. Ocalałe zabytki i dokumentacja polowa zostały udostępnione do opracowania autorce powyższego artykułu. Za przekazanie tych materiałów chciałabym gorąco podziękować Pani mgr Barbarze Balke.

się żadne fragmenty przepalonych kości ludzkich. Być może nie były wybierane lub całkowicie uległy rozkładowi.

Inwentarz (Ryc. 3)

- 1) Fragment wylewu naczynia ścięty od zewnątrz, barwy czarnej, lśniącej, powierzchnia zewnętrzna silnie wygładzona, przełom jednobarwny, domieszka mała, drobnoziarnista.
- 2) Fragment dna naczynia o średnicy 5,6 cm, barwy szarej, powierzchnia zewnętrzna szorstka, domieszka liczna, drobno i średnioziarnistego tłucznia.
- 3) Fragment części przydennej naczynia barwy brązowo szarej, powierzchnia zewnętrzna gładka, przełom jednobarwny, domieszka drobno i średnioziarnistego tłucznia.
- 4) Fragment wylewu naczynia, silnie przepalony, barwy ciemnoszarej, przełom jednobarwny.
- 5) Fragment wylewu, silnie przepalony, barwa ciemnoszara do brunatnej, powierzchnia zewnętrzna gładka, przełom jednobarwny, domieszka mała, średnioziarnistego tłucznia.
- 6) Fragment wylewu naczynia, silnie przepalony, barwy ciemnoszarej, przełom jednobarwny, domieszka mała, drobnego piasku.
- 7) Fragment wylewu naczynia, barwy jasno ceglastej, miejscami pomarańczowej, przełom dwubarwny, domieszka mała, drobnoziarnistego piasku.
- 8) Fragment części przydennej naczynia, bardzo silnie przepalony, barwy ceglastej do brunatnej, domieszka średnia, drobnoziarnistego tłucznia.
- 9) Fragment wylewu naczynia, przepalony, barwy ceglastej, przełom dwubarwny, domieszka mała drobno i średnioziarnistego tłucznia.
- 10) Fragment wylewu naczynia, słabo zewnętrznie facetowanego, barwy ceglastej, powierzchnia zewnętrzna gładka, przełom dwubarwny, domieszka mała, drobnoziarnistego piasku.
- 11) Fragment dna naczynia, barwy ceglastej, powierzchnia zewnętrzna gładka, przełom dwubarwny, domieszka średnia, średnioziarnistego tłucznia.
- 12) Fragment brzośca naczynia, zdobiony dwoma płytko rytymi równoległymi liniami, barwy czarnej lśniącej, powierzchnia zewnętrzna silnie wygładzona, przełom dwubarwny, domieszka drobnoziarnistego tłucznia.
- 13) Fragment części przydennej naczynia, zachowany z odciskiem tkaniny, barwy jasno brązowej do brunatnej, przełom dwubarwny, domieszka mała, drobno i średnioziarnistego tłucznia.
- 14) Fragment brzośca naczynia, zdobiony wąskim delikatnie rytym pasmem ornamentacyjnym, w postaci pionowych i poziomych linii oraz kresek, barwa jasno brązowa, powierzchnia zewnętrzna gładka, przełom dwubarwny, domieszka liczna, średnioziarnistego tłucznia.
- 15) Jednodzielna zapinka żelazna, dł. 5,4 cm; szer. sprężyny 1,7 cm., nóżka zdobiona ażurem.
- 16) Ponadto 24 fragmenty i ułamki mało charakterystycznych brzośców naczyń, z których większość jest przepalona.

Analiza materiału

Materiał ceramiczny pochodzący z omawianego grobu jest silnie rozproszony, co stanowi jedną z charakterystycznych cech ciepłopalnych grobów jamowych kultury przeworskiej, w których do jamy składano pozostałości nawet kilkunastu naczyń⁵. W omawianym przypadku analizie poddają się tylko pojedyncze fragmenty wylewów i nieliczne części przydenne (Ryc. 3:1-14). Większość ułamków jest przy tym mocno przepalona, co utrudnia, a niekiedy wręcz uniemożliwia dokładną rekonstrukcję i typologiczne określenie naczyń złożonych w tym grobie. Jedynie na podstawie kilku fragmentów można poczynić pewne spostrzeżenia dotyczące tej ceramiki. Większość ułamków pochodziła z naczyń wykonanych z dobrze schudzonej gliny z domieszką drobno i średnioziarnistego tłucznia. Poza dwoma fragmentami (Ryc. 3:1, 7) o powierzchni czarnej, silnie wygładzonej, pozostałe mają barwę od jasno ceglastej aż do brunatnej. Wśród opisywanych fragmentów zachowały się dwa wylewy (Ryc. 3:2-3) posiadające pogrubione krawędzie. Ten typ wylewu jest dość charakterystyczny dla fazy A₃ młodszego okresu przedrzymskiego⁶. Jeszcze jednym przykładem dającym przesłanki takiego datowania jest wylew naczynia ze słabo zaznaczonym zewnętrznym facetowaniem (Ryc. 3:6). Jak również kolejne dwa fragmenty brzośców z płytko rytym zdobieniem w postaci wąskich równoległych linii ornamentacyjnych (Ryc. 3:7, 13). Taki rodzaj ukształtowania krawędzi naczynia, a także

⁵ T. DĄBROWSKA, *Wschodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wczesnym okresie rzymskim*, MSiW II, 1973, 171 n.

⁶ T. DĄBROWSKA, *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Karczewcu, pow. Węgrów*, MSiW II, 1973, 499 n, tabl. LIII; EADEM, *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa 1988, 44.

delikatnie ryty ornament występuje jeszcze sporadycznie w fazie A₃ jako przeżytek poprzedniej fazy chronologicznej⁷.

Niewątpliwie najciekawszym zabytkiem z omawianego zespołu jest zapinka żelazna (Ryc. 3:15). Jest to jednodzielna fibula o konstrukcji późnolateńskiej, z sześciowojową sprężyną i pochewką zdobioną ażurem. Budową przypomina ona okazy typu N według J. Kostrzewskiego⁸, od których odróżnia ją masywny, dość szeroki, w przekroju daszkowaty kabłąk. U jego nasady znajduje się rozbudowany, potrójny grzebyk. Pochewka zdobiona jest ażurem w postaci czterech podłużnych i okrągłych otworów, wybitych na styku połączenia z trójkątną w przekroju nóżką.

Podobne, choć nie identyczne zapinki pochodzą z poleskiej grupy kultury zarubinieckiej⁹. Są one jednak wykonane z brązu, a podobieństwo ogranicza się do daszkowatego przekroju kabłąku, dolnej cięciwy i ażuru na pochewce. Egzemplarz z Velemiči został przez Ambroza określony jako „fibula Bojów”, zbliżona do typu Almgren 2¹⁰. Zapinkę tę zaliczano w literaturze także „zapinek reńskich”¹¹, datowanych głównie na początkowe stadia fazy B₁¹².

Fibula ze Szpondowa konstrukcją nawiązuje do wariantu N-b, wydzielonego przez T. Völlinga¹³ w obrębie typu N według Kostrzewskiego. Zapinki tego wariantu charakteryzują się masywnym, taśmowatym kabłąkiem i ażurem wybitym na pochewce. Nie mają jednak rozbudowanego grzebyka i sześciowojowej sprężyny. Okazy wariantu N-b występują licznie na terenie Czech (np. Dobřichov-Piřhora, grób 82)¹⁴ oraz wzdłuż Łaby, na terenie środkowych i północnych Niemiec¹⁵. Większość z nich została wykonana z żelaza. Zapinki te stanowią jeden z najpóźniejszych wariantów typu N i datowane są na koniec fazy A₃ i początkowe stadia fazy B₁, gdy występują już z niektórymi zapinkami I grupy Almgrena¹⁶. W pobliżu Szpondowa podobne egzemplarze znaleziono w Modle (grób 44/82), w Gledzianówku (grób 11) oraz w Zadowicach (znalezisko luźne)¹⁷. Przytoczone egzemplarze są żelazne, mają wielozwojową sprężynę, złożoną z sześciu, a w przypadku fibuli z Gledzianówka – nawet z ośmiu zwojów. Różnią się natomiast od zapinki ze Szpondowa pełną, nie zdobioną pochewką.

Omawiana fibula ukształtowaniem kabłąka i masywnym grzebykiem przypomina jednocześnie okazy wariantu 2aII, do wyróżnionego w obrębie typu Almgrena 2¹⁸. Egzemplarze tego wariantu są z reguły brązowe oraz mają spiczasto zakończoną nóżkę¹⁹. Zapinki tego wariantu wystąpiły również licznie na cmentarzysku Dobřichov-Piřhora, między innymi w wspomnianym grobie 82 – razem z żelazną fibulą wariantu N-b. Okazy wariantu 2aII znalezi-

⁷ DĄBROWSKA, *Cmentarzysko ...*, 516.

⁸ J. KOSTRZEWSKI, *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit*, Leipzig 1919.

⁹ DĄBROWSKA, *Wschodnia granica ...*, 185 n. Wystąpiły one między innymi w Griřčinicy oraz Velemiči, stanowisko I, grób 47 – por. V.P. PETROV, *Zarubineckij mogil'nik (Po materialam raskopok V.V. Chvojki v 1899 g.)*, [w:], *Pamjatniki zarubineckoj kultury*, Materiały i Issledovanija po Archeologii SSSR 70, Moskva 1959, 55, ryc. 8:3; A.K. AMBROZ, *Fibuly juga evropepejskoj časti SSSR II v. c. – IV. v. n. e.*, Moskva 1966, 25 n, tabl. 3:15; ryc. 18:4; J.V. KUCHARENKO, *Zarubineckaja kul'tura*, Moskva 1964, 53, tabl. XIV:10.

¹⁰ AMBROZ, *op. cit.*, 25; ALMGREN, *Fibelnformen*, 8-9, tabl. I:2.

¹¹ ALMGREN, *op. cit.*, 107, tabl. 1:19-22; DĄBROWSKA, *Wschodnia granica ...*, 193, tabl. XIX:8. Fibule „reńskie” różnią się jednak od zapinki z Velemiči płytką oporową i górną cięciwą.

¹² K. MOTYKOWA-ŠNEIDROWA, *Zur Chronologie der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen*, „Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte“ V, 1965, 109-110.

¹³ T. VÖLLING, *Studien zu Fibelnformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit*, BRGK 75, 1994, 200-203.

¹⁴ E. DROBERJAR, *Dobřichov-Piřhora. Ein Brandgräberfeld der altern römischen Kaiserzeit in Böhmen. Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod – Reichs*, Fontes Archaeologici Pragenses 23, Praha 1999, 248-249, tabl. 58:82/1.

¹⁵ VÖLLING, *op. cit.*, 202, ryc. 26.

¹⁶ VÖLLING, *op. cit.*, 233-234.

¹⁷ A. GRZYMKOWSKI, *Wstępne wyniki badań na birytualnym cmentarzysku ciałopalnym i szkieletowym z okresu rzymskiego w Modle, gm. Wiřniewo, woj. Ciechanów*, „Sprawozdania Archeologiczne” XXXVIII, 1986, 231, ryc. 7:a; E. KASZEWSKA, *Fibule z późnego okresu lateńskiego i z początku okresu rzymskiego między Prosną i Pilicą*, PMMAE 14, 1967, 241, tabl. IV:2-3.

¹⁸ VÖLLING, *op. cit.*, 222-226.

¹⁹ VÖLLING, *op. cit.*, 224-225.

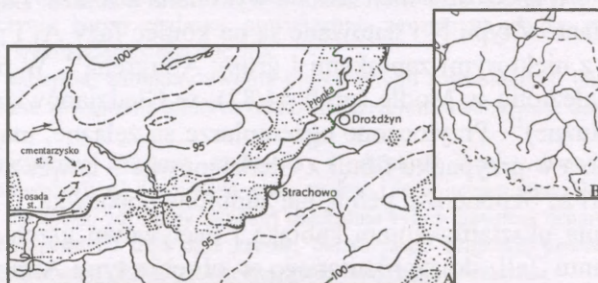
no na tym cmentarzysku również w grobach 1 i 36 – w tym ostatnim razem z wczesnorzymską zapinką kapturkową Almgren 24²⁰. Wszystkie te pochówki datowane są na wydzieloną w Czechach fazę B_{1a}²¹.

Fibulę ze Szpondowa trzeba więc uznać za nietypowy okaz o konstrukcji późnolateńskiej, najbardziej zbliżony do egzemplarzy wariantu N-b, lecz z pewnymi cechami wariantu 2aII. Natomiast cały zespół datować można na końcowy horyzont fazy A₃ i początkowe stadia fazy B₁, czyli lata około przełomu er.

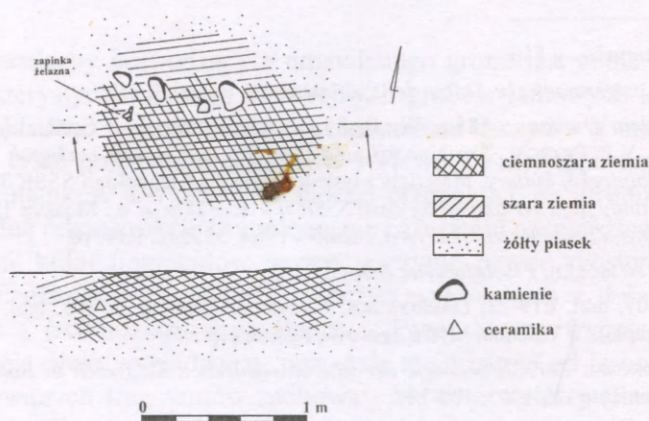
Grab 7 aus dem Gräberfeld Szpondowo, Fundstelle 2, Kr. Płońsk (Zusammenfassung)

Das Gräberfeld in Szpondowo liegt ca. 3,5 km östlich von Płońsk, am linken Ufer des Flusses Płonka (Abb. 1). Es ist im Jahre 1963 zufällig entdeckt worden. Die damals unternommenen Ausgrabungen ließen acht Brandgrubengräber aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und spätrömischen Kaiserzeit freilegen. Bei der neu unternommenen Untersuchung im Jahre 1985 sind weitere 9 Brandgruben- und Urnengräber festgestellt worden.

Unter den im Jahre 1963 entdeckten Objekten ist das Grab 7 von besonderem Interesse. Das war eine große ovale Grube vom Durchmesser ca. 1,4 m und einer SW-NE ausgerichteten Längsachse (Abb. 2). In dem Grab wurden Gefäßscherben der Przeworsk-Kultur aus der Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit (Abb. 3:1-14) und eine Eisenfibel (Abb. 3:15) gefunden, die als eine Variante des Typs N nach J. Kostrzewski gilt, die neulich durch T. Völling als Variante N-b bezeichnet wurde. Die Fibeln der Variante N-b kommen in Böhmen, Elbegebiet und in Mittel- und Norddeutschland zahlreich vor und sind ins Ende der Stufe A₃ und am Anfang der Stufe B₁ zu datieren.

Ryc. 1

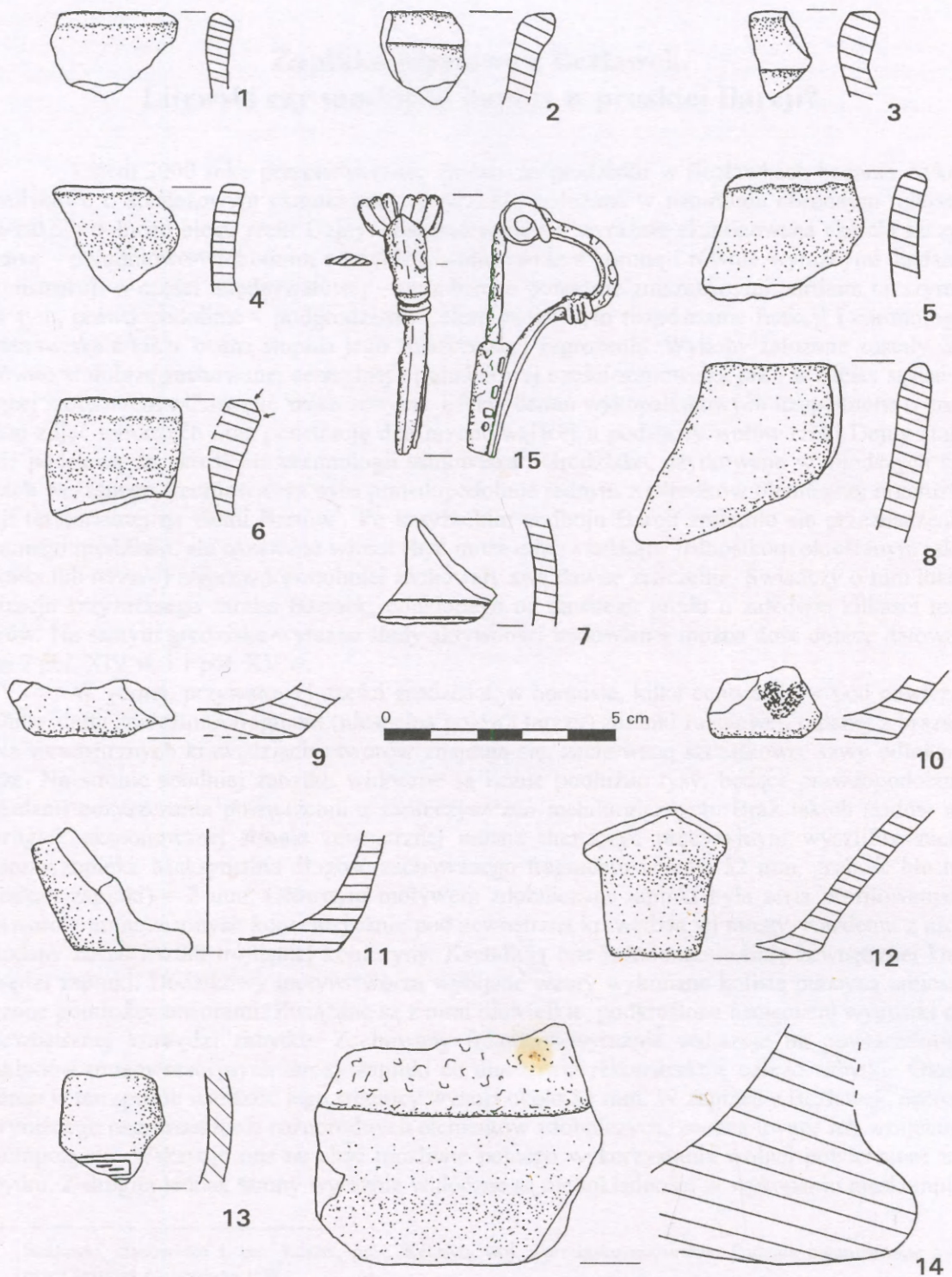
Ryc. 2

Ryc. 1. Szpondowo, stan. 2, pow. Płońsk. Lokalizacja cmentarzyska.

Ryc. 2. Szpodowo, stan. 2, pow. Płońsk. Plan i profil grobu 7.

²⁰ DROBERJAR, *op. cit.*, 224, 237, 248-249, tabl. 23:1/3, 41:36/2, 58:82/1,4.

²¹ DROBERJAR, *op. cit.*, 158.

Ryc. 3. Szpondowo, stan. 2, pow. Płońsk. Grób 7.
1-14 – Gлина; 15 – Żelazo.